

LASTENSUOJELU OIKEUSSÄÄNTELYNÄ

Juha Hämäläinen: *YTT, KL, professori, Itä-Suomen yliopisto*

Timo Harrikari: Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Vastapaino, Tampere. 2019, 448 s.

Professori Timo Harrikari on koonnut tuhdin paketin Suomen lastensuojelun pitkästä kaaresta keskijalta nykypäivään. Hän kuvaa teosta runsaan 20 vuoden monipolvisen tutkimustyön tulokseksi, jonka käsikirjoituksen työstäminenkin kesti kahdeksan vuotta.

Panostus ei ole mennyt hukkaan. Harrikari on onnistunut tuottamaan monipuolisen ja jäsennellyn yleiskuvan suomalaisen lastensuojelun kehitysvaiheista ja ajatussuuntien taustoista. Näkökulma kohdentuu erityisesti lastensuojelukysymyksen oikeussääntelyn vaiheisiin, murroksiin ja käytäntöihin. Harrikari puhuu myös sukupolvijärjestysten ja -suhteiden kulttuurisista muutoksista ja historiallisista kerrostumista.

Kun joku kirjoittaa laajan tietokirjan aiheesta, josta on jo ennestään useita verrattain kattavia kokonaisesityksiä, on paikallaan kysyä, minkä lisäarvon uusi teos tarjoaa. Annetaan tekijän itsensä vastata. Hän mainitsee neljä seikkaa eräänlaisina omakohtaisina motivaatiotekijöinä:

1. Teoksella on erityinen lastensuojelun oikeudelliseen sääntelyyn keskittynyt näkökulma

2. Teos laajentaa aikaisempien tutkimusten aikajännettä sekä taaksepäin aina sydänkeskiaikaan että nykypäivän suuntaan vuoden 2007 lastensuojelulakiin asti
3. Teos täydentää aikaisempia analyyseja tuomalla esiin institutionalisoidun lastensuojelun ulkopuolelle jääviä asianhaaroja
4. Teos tekee näkyväksi lastensuojelukysymysten poliittisuuden ja sen, että kehityssuunnat ja hallinnan tavat eivät ole ennalta määrättyjä vaan neuvottelujen tuloksia ja kulttuurisia entiteettejä

Kannustimena on siis ollut halu täydentää olemassa olevia tulkintoja, tuoda esiin uutta, kartuttaa tietämystä ja monipuolistaa kuvaa Suomen lastensuojelun historiasta. Tässä on onnistuttu. Keskittyminen lastensuojelun oikeussääntelyyn luo teokseen korostuksen, joka täydentää aiempien tutkielmien kautta välittyvää kuvaa lastensuojelun luonteesta, aatepohjasta ja kehityksen ohjureista.

Suomen lastensuojelun historiaa luotaa-vista aiemmista yleisluonteisista teoksista Harrikari mainitsee keskeisinä viisi (Pulma & Turpeinen 1987; Hämäläinen 2007; Pekkarinen 2010; Saurama 2002; Vehkalahti 2004). Lisäksi hän viittaa joihinkin oikeustieteen (Mahkonen 1974; Kurki-Suonio 1999; Valjakka 2016) sekä lastensuojelun kehitystä välillisesti sivuneisiin sosiaalityön (Satka 1995; Mutka 1998) tutkielmiin. Joukossa on useita väitöskirjoja, ja ehkäpä joitain muitakin aiheen kannalta merkityksellisiä teoksia olisi voinut mainita. Teoksen lähdeluettelossa on myös suuri määrä suomalaisen yleisluonteisen sosiaali- ja oikeushistoriallisen kirjallisuuden nimikkeitä.

Pyrkimystä omintakeiseen kontribuutiioon ilmentää se, että Harrikari ei juuri keskustelee Suomen lastensuojelun historiaa käsittelevien varhempien teosten kanssa eikä kiinnitä tulkintojaan niihin. Laajasta lähdeluettelosta huolimatta teos ei rakennu aikaisemmin sanotun kautta, vaan luo uusia uria suomalaisen lastensuojelun kehitysvaiheiden tarkasteluun. Lähdeluettelon runsaudesta huolimatta myös suomalaisen yhteiskunnan taloudellista, sosiaalista, poliittista ja kulttuurista kehitystä kuvaavaan tukimateriaalin käyttö on maltillista.

Itselleni Harrikarin teos näyttäytyy tieteellisen tutkielman ja oppikirjan väli­muotona. Teoksessa on laaja johdanto, jossa puhutaan tutkimusasetelmasta ja jossa on kuvattu tarkastelun ontologia, epistemologia ja metodologia lähtökohtia. Varsinainen lastensuojelun kehityksen kuvaus seuraa kronologisesti ja paikoin hyvinkin yksityiskohtaisesti alan lainsäädännön kehityskulkuja sisältäen kytkeäntöjä erilaisiin tulkinta- ja selitysp­erusteisiin yleisistä aatevirtauksista valtiopäiväkeskusteluun.

Teos sisältää monipuolisesti aiheen kokonaisu­hahmottamisen kannalta tarpeellista taustoittavaa informaatiota, jonkin verran ehkä myös tarpeetonta. Oppikirjaksi teos on raskas. Punaisena lankana on lastensuojelukysymystä koskevan rikos- ja sosiaalilainsäädännön kattava kuvaus. Yksittäisiä lakeja ja niiden taustoja esitellään paikoin seikkaperäisesti pyrkien säilyttämään yhteys oikeudellisen sääntelyn yleisiin ideologisiin kehityslinjoihin. Moninaisuuden hallinta ei ole ollut helppoa.

Lastensuojelun kehityksen aikakausten jäsen­nys kuvaa osaltaan tulkitsijan käsit­ystä hallintatapojen ydinsisällöistä ja murroksista. Harrikarin teoksessa jäsen­nys on yleisluonteinen, mutta samalla kompleksinen; hän kuvaa kunkin aika­kauden ydinsisältöä usean tekijän muo­dostelmana:

1. Keski­aika (1200-luku – n. 1550): sukuoikeuden, sukukypsyden ja rauhattomaksi julistamisen kiellon muodostelma
2. Uusi aika (n. 1550 – 1700-luku): tehostuvan keskusvallan, teokraattisen katseen ja ruumiinrangaistusten muodostelma
3. Esimoderni aika (1800-luku): kansallisuusaatteen, hengenfilosofian ja siveellisen turmeluksen muodostelma
4. Moderni aika (n. 1870 – n. 1970-luku): kansalaisoikeudet, sosiaaliteoria ja rakenteellinen ehkäisy
5. Toinen moderni (1980-luku – 2010-luku): refleksiivinen lastensuojeluoikeus ja oikeuksien turvaaminen

Aikakausten välisten murroskohtien aikamääreet ovat likimääräisiä, koska siirtymävaiheet ovat aina prosesseja. Ydinsisältömuodostelmien kompleksisuus ilmentää lastensuojelukysymyksen hallinnan moniulotteisuutta, mikä monimutkaistaa paradigmojen tulkintaa ja hankaloittaa osuvien ja mutkattomien aikakausinimikkeiden luomista.

Osa aikakausten ydinsisältöjen kuvauksessa käytetyistä oikeustermeistä on tavalliselle lukijalle vieraita. Niitä on avattu tekstissä, mutta sanaluettelo keskeisistä termeistä olisi ollut avuksi. Oikeussään-

telyn ydintermien lisäksi tekstissä on runsaasti muuta oikeussanastoa sekä lastensuojelun erikoissanastoa, jonka hallinta on asiaan vihkiytymättömälle haasteellista. Harrikari on onnistunut monin paikoin ilmaisemaan asioita yleistajuisesti, mikä auttaa maallikkolukijaakin pysymään ajatuksessa. Aidosta oppikirjatyylisiä ei kuitenkaan ole kyse.

Raja oppikirjan ja tutkimuksen välillä ei ole yksiselitteinen. Harrikarin teoksen oppikirjamaisuutta horjuttaa olennaisesti paitsi tyyli myös se, että hän puhuu eksplisiittisesti tutkimuksesta, tutkimusongelmista, tutkimusaineistosta ja tutkimustuloksista. Teos on kuitenkin tarkoitettu oppikirjaksi. Kunkin pääluvun loppuun sijoitettu laajahko yhteenveto sisältää onnistuneita, osin oppikirjalle tunnusomaisia kiteytyksiä lastensuojelukysymyksen hallintatavoista ja oikeussäntelyn painotuksista eri aikakausina. Muutoin teoksen rakenne ja aiheen käsittely indikoivat tavanomaista tutkimusta.

Kokonaiskuvan muodostamista lastensuojelun oikeussäntelyn muuttuvuudesta ja vaiheista palvelee laajahko koonnut keskeisistä tutkimustuloksista, joka on esitetty omana lukunaan teoksen lopussa. Siinä kerrataan lastensuojelullisen oikeussäntelyn kerrostumia noudattaen teoksessa käytettyä aikakausijäsennystä, ei kuitenkaan vain toisteta aikaisemmin esitettyä vaan tuodaan kuvaan uusiakin näkökohtia.

Koontiluvussa esimodernin, modernin ja toista modernia ilmentävän säntelyn ja hallinnan piirteitä on esitelty kokoaivina taulukoina. Niissä pitkälti kerrataan aiemmin esiteltyjä kullekin historialli-

selle kerrostumalle tunnusomaisia tapoja nähdä lastensuojelukysymys ja kuvataan hallintaa kehystävää sanastoa ja hallinnan tekniikoita. Erityisenä uutena informaationa on esimodernia, modernia ja toista modernia vertaileva taulukko, jossa tarkastellaan sukupolvisuhteiden muutoksia.

Sukupolvisuhteiden luonnetta Harrikari on lähestynyt monesta näkökulmasta. Näitä ovat talous, työ ja toimeentulo, sosiaalinen asema, perhe- ja läheissuhteet, uskomusjärjestelmät, hallinnoituid ongelmat ja hallinnan tekniikat. Transformaatiota on kuvattu modernisaatioulottuvuudella, jolloin muutokset ja murrokset lastensuojelun oikeudellisen hallinnan ajattelutavoissa ja käytännöissä määrittävät osaksi modernisaatiokehitystä.

Teoksen erityisenä antina on yhtenäisen kuvaus lastensuojelukysymyksen oikeudellisen säntelyn aikakausista ja paradigmaattisista siirtymistä, joita hahmotetaan modernisaatiota ilmentävinä kulttuurisina kerrostumina. Kunkin aikakauden paradigmoja on lähestytty lastensuojelukysymyksen diskursseina, joita on tulkittu ja selitetty laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Lukijan painolastia olisi vähentänyt, jos metodologiset lähtökohdat olisi tältä osin kuitattu vain viittaamalla lyhyesti Foucault'hon.

Lastensuojelukysymyksen hallinnan suureksi linjaksi Harrikari näkee sen, että ”lapsilla on todistettavasti ainakin keskiajalta lähtien Pohjoismaissa ollut oma yhteisöllinen arvonsa”. Tuhatvuotisen kaaren valossa ajatus suojella lapsia näyttäytyy ihmisyhteisön

universaalina ominaisuutena, vaikka kysymys suojelusta saa eri aikakausien diskursseissa ja hallinnan tavoissa kullekin aikakaudelle tunnusomaista sisältöä. Ei hassumpi lopputulema lastensuojelukysymyksen oikeussääntelyn historiaa käsittelevälle tutkielmalle.

KIRJALLISUUS

- Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Mahkonen, Sami (1974) Köyhän lapsi. Selvitys lastensuojelulainsäädännön historiasta vuosina 1849–1936. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne: asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapausta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuutuvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (toim.) Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7–266.
- Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship: Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Jyväskylä: SoPhi. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.1996.tb00143.x>
- Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7/2002. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Valjakka, Eeva (2016) Vain lakiko lasta suojellee? Turku: Turun yliopisto.
- Vehkalahti, Kaisa (2004) Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa. Vihti: Vuorelan koulukoti.

AJATUSPITEET IHMISTIEETEESTÄ JA SEN TEHTÄVÄSTÄ

Jarno Valkonen: *professori, Lapin yliopisto*

Klaus Weckroth: *Kaiken järjen mukaan. Books on Demand, Helsinki. 2020, 288 s.*

Kun aloitin sosiologian opiskeluni Tampereen yliopistossa vuonna 1993, sosiaalipsykologi Klaus Weckroth oli ensimmäisiä luennoitsijoita, joiden kursseilla tuli istuttua ja opittua. Luennoitsijana hän oli eittämättä omaa luokkaansa, yksi parhaista, mihin olen koskaan törmännyt. Luentojen innoittamana perehdyin myös hänen pääteoksiinsa *Toiminnan psykologia* (1988), *Mustavalkoista sosiaalipsykologiaa* (1992) ja *Minä ja se Toinen* (1994). Näistä kirjoista tuli minulle tärkeitä ja vuosien varrella olen palannut niiden pariin säännöllisesti. Weckrothin teoksissa minua on miellyttänyt sekä hänen tapansa ajatella että kirjoittaa toisin.

Keväällä 2020 ilmestynyt *Kaiken järjen mukaan* on tietystä mielessä taatua Weckrothia. Kuten aiemmissakin teoksissa myös tässä hän keskusteluttaa ihmistieteellisiä teorioita ja tutkimustietoa kaunokirjallisuuden, populaarimusiikin ja arkisten yhteiskunnallisten havaintojen kanssa tuloksena moniäänistä ja polveilevaa ajattelua. Kirjassa on ”henkilöhistoriaa, muistumia, reagointia televisio-ohjelmiin ja sanomalehtijuttuihin ”normaalin” tieteellisen keskustelun lisäksi” (s. 19). Tämä teos kuitenkin eroaa aiemmista kirjoista siinä, että nyt mukana on myös kuva-

taidetta. Kirjan on kuvittanut Alavudella asuva vapaa taiteilija Aiki Maakari, joiden työt ovat keskeinen osa teoksen kokonaisuutta: ”taideteoksilla on oleellinen merkitys kunkin jakson ja ajatuspoikasen ja -tyttösen kuvallisena ilmauksena” (s. 11).

Kirja on toisellakin tapaa eräänlainen jatkumo Weckrothin aiemmille teoksille, joissa hän on kehittänyt toisenlaista tieteellistä ilmaisua, ehkä jopa kokonaan uudenlaista tieteellisen tutkimuksen tekemisen tapaa. Myös tässä kirjassa Weckroth jatkaa tiedeilmaisun, tutkimuksen ja tieteen rajojen koettelua. Hänen kirjoittaa jaksavansa ”haaveilla edelleenkin teoreettis-metodologisesta keskustelusta”, ”tieteen tekemiseen liittyvistä isoista kysymyksistä”, joista hänen mielestä ei enää puhuta eikä kirjoiteta (s. 6). Kirja on hänen omien sanojensa mukaan eräänlainen metodiopas ”tieteelliseen ajatteluun. Tai vain ajatteluun. Tai johonkin.” (s. 16). Tyyllillisesti kirja onkin eräänlainen ajatuskirja. Kirjan alussa Weckroth sanoo tavoitteekseen rakentaa eräänlaisen ajatusristikon, missä ”asiat liittyvät toisiinsa ja voidaan johtaa toisistaan usealla eri tavalla ja välillä ne jäävät enemmän tai vähemmän irrallisiksi ideoiksi” (s. 9–10). Hän korostaa, että teos ei ole mielipidekirja, vaan sen vastakohta, *ajatuspidekirja*. Hänen mukaansa olennaista ei ole se, mitä mieltä hän tai joku muu on mistäkin asiasta, ”tärkeintä on se, miten se asia voidaan ilmaista ja ajatella parhaalla mahdollisella tavalla” (s.10).

Ajatuspidekirjana teos on vertaansa vailla. Metodisesti sitä voi luonnehtia autoetnografiseksi tutkimukseksi ihmistieteen tekemisen lähtökohdistista,

mahdollisuuksista ja rajoista. Läpi koko kirjan teosta kannattelee Weckrothin omiin kokemuksiin perustuva pohdinta siitä, mitä ihmistutkimuksessa saa, voi, pitää ja tulee tehdä. Ajattelunsa tieteelliset perusainekset hän ammentaa paljolti sukupuolentutkimuksen keskusteluista (Weckroth itse puhuu naistutkimuksesta), joiden kautta ja joihin nojautuen hän pohtii ihmistieteiden tiedon merkitystä ja paikkaa maailmassa. Yhdessä mielessä kirjaa voikin pitää sukupuolentutkimuksen puolustuspuheena, mutta sitäkin enemmän kirja peräänkuuluttaa ajattelun merkitystä ja tärkeyttä.

Ajatuspiteissään Weckroth ei päästä lukijaansa helpolla. Perinteiseen kerrontaan tottuneelle kirja voi olla järkytys. Se on ”tuskastuttavan täynnä tavaraa”, kuten teoksen takakannessa (itse)ironisesti kuvaillaan. Kirjassa ei ole lukuja eikä väliotsikoita, vaan teksti soljuu aiheesta toiseen palatakseen taas peruskertomukseen eli ihmistieteen oikeutukseen, tehtävään ja merkitykseen. Peruskertomuksen seuraaminen ei sekään ole helppo tehtävä, koska kirjassa näkökulmat aiheeseen ovat limittäin ja lomittain, vieläpä vaihtuen taajaan. Kirja olisikin kaivannut teemojen järjestämistä ja karsintaa, sillä nyt monet tärkeät huomiot ja oivallukset hukkuvat ajatusten loputtomaan virtaan.

Kaiken kaikkiaan kirja kuitenkin onnistuu herättämään lukijan pohtimaan ihmistieteiden tehtävää, muotoa ja sisältöä. Weckroth tuntuu peräävän eräänlaista yhteisölähtöistä, osallistuvaa tutkimusta, missä ”tutkijan ja tutkittavan yhteistoiminta on kaiken perusta” (s. 171). Weckrothin mukaan tutki-

muksen tehtävänä on antaa ihmisille ”työkalut ja niiden käyttämiseen tarvittava tieto oman toiminnan kaikenpuoliseen kehittämiseen” (s. 266). Tämä on mahdollista, jos tutkija ja tutkittavat koettavat yhdessä tehdä parhaansa: ”he koettelevat asioita ja ilmiöitä” (...) ”ajattelemalla, keskustelemalla, kokeilemalla, spekuloidulla, visioimalla, suunnittelemalla” (s. 171). Weckroth ehdottaakin, että ”tutkitaan yhdessä ihmisten kanssa sitä, kuinka paljon he venyvät tai ovat valmiina venymään, kuinka paljon he kestävät tai mihin kaikkeen lopuksi pystyvät” (s. 266). Tutkimuksen tulisi toisin sanoen auttaa ihmisiä tekemään parhaansa, etsimään ratkaisuja siihen minkälaisia ihmiset voisivat olla ja sitä kautta löytämään tie parempaan yhteiseen tulevaisuuteen. Weckrothille *kaiken järjen mukaan toimiminen* edellyttääkin ”sekä tieteen tekemistä että toiminnan tutkimusta että informaatiota että tietoa, sekä selvityksiä että empanripatorisia projekteja. On oltava aktiivinen” (s. 278).

Vaikka käsillä oleva teos ei ole helpposti lähestyttävä eikä edes kovin selkeä, sisältää se monia tärkeitä ajatuskulkuja, joita ihmistieteilijän soisi pohtivan. Kirja saa myös pohtimaan tieteellisen tutkimuksen rajoja ja mahdollisuuksia, kysymyksiä, joita tieteessä tulisi aina ajatella ja koetella. Lisäksi teoksessa käsitellään monia samoja teemoja kuin Weckrothin aiemmissa teoksissa ja siksi se herätteleekin kiinnostusta hänen aiempiin kirjoihinsa, mitä voi pitää kirjan yhtenä ansiona. Näistä syistä johtuen toivon, että kirja löytäisi lukijansa.

MIELENTERVEYSPOLITIIKAN ERiarvoisuus

Outi Norema: *SH, VTK, sosiologian opiskelija, Turun yliopisto*

Anna Alanko: Improving mental health care, Finnish mental health policy rationale in the era of dehospitalisation. University of Helsinki, Publications of the Faculty of Social Sciences 60, Helsinki. 2017, 65 s.

Anna Alanko tarkastelee artikkeliväitöskirjassaan valtionhallinnon pyrkimystä parantaa mielenterveyden hoitoa 1960-luvulta nykypäivään. Väitöskirja sisältää neljä artikkelia, joista kaksi käsittelee mielenterveyspolitiikkaa yleisellä tasolla. Kaksi muuta sen sijaan keskittyvät erityiskysymyksiin: toisessa lähestytään skitsofreniaa sairastavien henkilöiden kuntoutusta ja toisen keskiössä on mielenterveydellisistä syistä johtuva työkyvyttömyys. Aineistona väitöskirjassa on tarkastelujakson aikaisia politiikkadokumentteja (n=26), jotka käsittelevät valtion suunnittelemaa ja toteuttamia mielenterveyshankkeita ja -ohjelmia. Teoreettinen tausta rakentuu Michel Foucault'n hallinnan ja vallan käsityksiin ja näiden käsitysten innoittamana kysyy, ”miten poliittisia päätöksiä perustellaan”. Toisena teoreettisena viitekehystenä toimivat sosiologi Pekka Sulkusen itsemääräämisoikeuteen liittyvät yhteiskunnallisten konfliktien analyysit.

Väitöstutkimus lähtee liikkeelle historiallisesta näkökulmasta. Psykiatrisen sairaalahoidon vähentämiseen (engl. dehospitalisation) tähtäävä yhteiskuntapolitiikka on lähtöisin toisen maailmanso-

dan jälkeisestä ajasta. Taustalla vaikuttavat niin kansalaisoikeusliikkeet, psykiatrian ja psykeliäkkeiden kehittyminen kuin myös talouteen liittyvät kysymykset. Keskustelu sairaalahoidon vähentämisestä alkoi Suomessa muiden pohjoismaiden tavoin verrattain myöhään, vasta 1970-luvun lopulla. Alanko esittelee tarkasti, miten Erving Goffmanin ajatukset institutionaalisen hoidon haitoista rantautuivat Suomeen. Kansalaisoikeuksia ajava Marraskuun liike toi ensimmäisenä esiin kritiikin mielenterveyspotilaiden institutionaalista hoitoa kohtaan, ja kaiken kaikkiaan tämä kritiikki kohdistui laajemmin ”poikkeavien” negatiiviseen leimaamiseen. Goffmanin laitoshoidonäkemyksen lisäksi mielenterveyspolitiikkaan vaikutti sosiaalipsykiatrian tieteenalan muotoutuminen. Sosiaalipsykiatria korosti (sosiaalisen) ympäristön vaikutusta mielenterveyteen. Psykiatristen ongelmien taustalla nähtiin nyt sosiaaliset syyt yksilöllisten tekijöiden sijaan.

Tuloksissaan Alanko korostaa, miten mielenterveyspolitiikan parantamiseen tähtäävät hankkeet ovat koko tarkastelujakson ajan esittäneet samansuuntaisia ehdotuksia. Toistuvien ehdotus on ollut sairaalahoidon vähentäminen, joka on hyvinvointivaltiokontekstissa saanut kuitenkin erilaisia perusteluja. Toisinaan hoidossa on ollut ”väärää ryhmiä” kuten vanhukset ja vammaiset, ja toisinaan taas on korostettu kuntouttamisen tärkeyttä pitkän laitoshoidon sijaan. Vaikka laitospaikat on saatu vähenemään niin paradoksaalisesti mielenterveyspalveluiden käyttö on lisääntynyt. Mielenterveyspalveluiden laajentumisella (engl. expansion of mental health care) Alanko määrittelee palveluiden tarpeen ja käytön lisääntymistä: erityisesti masennus on lisääntynyt

myös ihmisillä, joilla aiemmin ei ole ollut psykiatrisen hoidon tarvetta. Tämän lisäksi avohoidon palveluita ei ole lisätty samassa suhteessa kuin institutionaalista hoitoa on vähennetty. Alanko esittää rohkean väitteen, että poliittisten linjausten tavoitteena onkin ehkä ollut tukea vain tiettyä kansanosaa.

Toinen politiikkadokumenteissa toistuva ehdotus liittyy työelämään: tarkastelujakson alussa potilaiden työntekeä perusteltiin sekä yksilön että yhteiskunnan hyödyn näkökulmista. Hyvinvointivaltion laajentumisen aikana työntekeä nähtiin itsessään terapeuttisena ja suojatyötä tarjottiin kuntoutusmielessä. 1990-luvun lopussa tämä ehdotus kuitenkin legitimoitiin kahtiajaon, jossa kansalaiset luokiteltiin työelämänsä mukaan ja heidän pääsynsä hyvinvointipalveluihin perustui työkykyyn. Vaikka työkyvyttömyyseläkeläisten määrä kasvoi, mielenterveyspalveluja jaettiin edelleen työmarkkina-aseman mukaan, jolloin työkyvyttömyyseläkkeellä olevat jäivät useiden palveluiden ulkopuolelle. Työn korostaminen legitimoiti hoidon ohjaamisen niille, joilla oli työkykyä ja jätti huomiotta työelämän ulkopuolella olevat. Vaikka tarkoituksena oli estää ennenaikainen eläköityminen kaikilta kansalaisilta, mielenterveystyön kehityslinjat suuntautuivat pääasiassa kuitenkin heihin, joilla mielenterveysongelmat olivat lievempiä tai jotka olivat työelämässä mukana.

Kolmas toistuva ehdotus liittyi asiakkaan autonomiaan. Tarkastelujakson alkuvaiheessa sairaalahoidon vähentämisen tavoite oli lisätä itsemääräämisoikeutta potilaita tukemalla. Myöhemmin itsemääräämisoikeus nähtiin välttämättömänä, eikä terveydenhuollon vastuu tuen antami-

sesta ollut enää olennaista. Tähän vaikutti mielenterveyspalveluiden laajentuminen: yhä suurempi (kyvykäs) joukko tarvitsi palveluita. Autonomian vahvistuminen auttoi ymmärtämään, miksi palveluiden käyttäjien tulisi osallistua palveluiden suunnitteluun. Tämän seurauksena palveluiden tarvitsijajoukko kuitenkin muuttui: kun aiemmin keskiössä olivat yhteiskunnan köyhimvät henkilöt, niin nyt kuntoutusnäkökulmaa korostaessa köyhimvät tukea tarvitsevat jäävät linjausten ulkopuolelle. Itsemääräämisoikeuden korostaminen on muokannut myös apua tarvitsevien ja mielenterveyden asiantuntijoiden suhdetta. Toisinaan paras asiantuntija on ollut ammattilainen ja toisinaan itse potilas. Kokemusasiantuntijuuden korostaminen törmää lopulta hoidon tarpeen kasvuun: palveluita laajennetaan suhteellisesti terveemmälle keskiluokalle, mutta kokemusasiantuntijan roolia tarjotaan vain vakavista oireista kärsiville.

Tarjolla olevaa hoitoa saatetaan vältellä huonojen hoitokokemuksien vuoksi. Sosiaalitieteissä usein kritisoidaan yksilökeskeistä kulttuuria ja sitä, kuinka paljon on yksilön vastuulla saada hoitoa. Uutena näkökulmana Alanko tuo osuvasti esiin, että mielenterveyspolitiikassa tulisi huomioida paitsi palveluiden käytön ja tarpeiden laajeneminen, myös ulossulkevat mekanismit. Sosiaalisten rakenteiden tarkastelu ei enää riitä. Terveystieteiden rakenteiden ulossulkevista mekanismeista esimerkkejä ovat valtion tukema psykoterapia sekä työterveyshuolto. Psykoterapia maksaa tuesta huolimatta paljon ja näin moni terapiaa tarvitseva jää ulkopuolelle paitsi työmarkkina-asemansa takia, myös taloudellisen tilanteensa vuoksi. Työterveyshuolto taas asettaa työelämän ulkopuolella olevat eriarvoiseen asemaan:

työssä käyvillä on mahdollisuus päästä maksutta ja nopeasti hoitoon.

Alanko huomauttaa, että tutkituissa mielenterveyspolitiikan dokumenteissa työmarkkina-asemaan liittyvien terveyserojen ongelmallisuutta ei ole otettu huomioon. Työterveyshuolto sen sijaan esitettiin tekijänä, joka auttaa potilaan kuntoutumisessa. Psykoterapian käyttö ja tarjonta kasvoivat tarkastelujaksolla, mutta ehdotuksia sen laajentamisesta koskemaan myös työelämän ulkopuolella olevia ei dokumenteissa esitetty. Tulokset heijastavat kuvaa, jossa ihmiset ovat tärkeitä talouden takia, eivät kansalaisuutensa tai ihmisyytensä vuoksi. Nykypäivän vallan väärinkäyttö kohdistuu palveluiden ulkopuolelle jättämiseen. Kuten Alanko hienosti toteaa, sosiaaliset interventiot voisivat ratkaista joitakin individualismin (tai uusliberalismin) aiheuttamia ongelmia ja niitä odotellessa olisi kohtuullista taata tasa-arvoinen pääsy hoidon pariin.

Teos kokoaa yhteen laajan kuvauksen lähimenneisyyden mielenterveyspolitiikasta ja valtionhallinnon yrityksistä kehittää kansallista mielenterveysjärjestelmää. Alanko käsittelee väitöskirjassaan ansiokkaasti sosiaalishistoriallista hyvinvointivaltion kontekstia ja huomioi psykiatrisen lääketieteen ajallisia kehityskulkuja. Väitöskirja soveltuu luettavaksi mielenterveyden eriarvoisuudesta kiinnostuneelle opiskelijalle, tutkijalle tai miksei kaikille terveyseroista kiinnostuneille lukijoille. Puhe suomalaisten mielenterveydellisistä haasteista epäilemättä jatkuu vielä pitkään, joten Alangon esittämät ulossulkevat mekanismit tulisi ottaa sote-uudistuksen suunnittelussa vakavasti huomioon.